

Ante Fulgosi
Ljerka Fulgosi
Zvonko Knezović
Predrag Zarevski
Filozofski fakultet, Zagreb

Rea Masnjak
Defektološki fakultet, Zagreb
Anđelka Metzging
Pedagoški fakultet, Osijek

Primljeno: 11. 04. 1986.

KOME PO LATENTNOJ STRUKTURI LIČNOSTI VIŠE SLIČE DJECA NAŠIH RADNIKA NA PRIVREMENOM RADU U SR NJEMAČKOJ: VRŠNJACIMA U JUGOSLAVIJI ILI SR NJEMAČKOJ

SAŽETAK

U istraživanju psihosocijalnih aspekata razvoja djece naših radnika na privremenom radu u inozemstvu Fulgosi i dr. (1984, 1985) ustanovili su da ta djeca zaostaju u svom kognitivnom i konativnom razvoju, kako za vršnjacima u domovini tako i za vršnjacima u mjestu školovanja (SR Njemačka).

Na istom uzorku ispitanika koji je zahvatio 1.311 djece podijeljene u tri skupine po mjestu življenja: naša djeca u SR Njemačkoj i komparabilne skupine vršnjaka u domovini i SR Njemačkoj, i to na tri nivoa uzrasta: V, VII i IX razred, provedena je analiza da se utvrdi kome su po latentnoj strukturi ličnosti sličnija djeca naših radnika u SR Njemačkoj — vršnjacima u domovini ili njemačkoj djeci.

Na nivoima uzrasta V. i IX. razreda (odnosno I. razreda srednje škole u Jugoslaviji) nađena je veća sličnost između jugoslavenskih uzoraka djece, dok su na nivou VII. razreda naša djeca u SR Njemačkoj sličnija njemačkoj djeci.

Taj empirijski nalaz ukazuje da razvoj ukupne ličnosti naše djece u SR Njemačkoj ne teče kontinuirano u dobi od 10—11 do 15—16 godina, kad su široki okolinski utjecaji vrlo jaki na formiranje ukupne ličnosti pojedinaca.

Vodeći računa o nalazu prethodnih analiza (Fulgosi i dr; 1984, 1985) da se uzrastom i dužinom boravka naše djece izvan domovine dolazi do pada kognitivne efikasnosti i porasta emocionalne nestabilnosti, možemo zaključiti da ta djeca ne rastu u okolini koja optimizira ravnomjeran i potpun razvoj ukupne ličnosti.

*Jugoslaviji kao zemlji sa relativno velikim brojem radnika na privremenom radu u inozemstvu pruža se mogućnost, ali i potreba za istraživanjima vrlo specifične problematike migracija. Zato bi se psiholozi i stručnjaci graničnih područja s psihologijom trebali što više angažirati u istraživanjima te problematike, kako zbog potrebe za fundamentalnim spoznajama psihosocijalnih aspekata migracije tako i zbog praktične koristi što ih mogu donijeti takva istraživanja.

* Istraživanje je provedeno sredstvima iz projekta 70/II SIZ-a VII, kao istraživanje od prioritetnog interesa.

U okviru široke problematike migracija nalaze se psihosocijalni aspekti razvoja djece naših radnika na privremenom radu izvan domovine. Tu treba lučiti trojaku situaciju migrantske djece:

- a) djeca žive s roditeljima, rastu i školuju se izvan domovine,
- b) djeca su odvojena od jednog ili oba roditelja, rastu i školuju se u domovini,
- c) djeca su provela dio djetinjstva u domovini, a zatim prešla u novu sredinu, i obratno: nakon dužeg vremena provedenog u inozemstvu, školovanje nastavljaju u domovini.

Za stručnjake koji se bave migracijama ipak su od primarnog interesa djeca koja sazrijevaju i školuju se izvan domovine.

Za psihologe osobito su važna istraživanja kognitivnog funkcioniranja i karakteristika osobina ličnosti (u užem smislu) te djece. Problemu njihova kognitivnog i konativnog funkcioniranja možemo pristupiti na dva načina:

- a) Uspoređujući centralne i disperzijske parametre na mjernim instrumentima za procjenu kognitivnih i konativnih funkcija te djece s komparabilnim uzorcima vršnjaka u domovini i zemlji rezidencije, s ciljem da se donesu zaključci o kognitivnoj efikasnosti u profilu ličnosti te djece u odnosu na dvije referentne skupine vršnjaka.
- b) Istraživanjem latentne strukture ukupne ličnosti te djece odrediti kome su sličnija — vršnjacima u domovini ili onima u zemlji rezidencije.

Da bi se u okviru jednoga ekološkog modela razvoja ukupne ličnosti ispitali učinci boravka i školovanja izvan domovine djece naših radnika na privremenom radu u SRNJ, provedeno je slijedeće istraživanje (Fulgosi i dr., 1984, 1985):

- za tri dobna uzrasta: peti, sedmi i deveti razred (odnosno prvi razred srednje škole u nas) formirana su po tri uzorka ispitanika: naša djeca u Jugoslaviji i SRNJ, te njemačka djeca u SRNJ;
- na 1.311 ispitanika registrirana su tri skupa varijabli: kognitivno i konativno funkcioniranje, te pripisani socioekonomski status;
- rezultati su bili obrađeni postupcima analize varijance, diskriminativne i faktorske analize, s tim da je komparacija uzoraka provedena prije i nakon parcijalizacije efekata socioekonomskog statusa iz kovarijabilitea kognitivnih i konativnih varijabli.

Budući da je parcijalizacija mjera socioekonomskog statusa u funkciji dobi sve manje utjecala na razlike u kognitivnim i konativnim varijablama (koje su uvijek nepovoljne za našu djecu u SRNJ) zaključeno je da djeca naših radnika u SRNJ ne rastu u okolini koja optimizira njihov razvitak. S obzirom na činjenicu da je veći dio razvoja ukupne ličnosti u petnaestoj i šesnaestoj već završen, može se pretpostaviti da učenici koji rastu izvan domovine u prosjeku kreću u svoju zrelu dob sa slabije razvijenim potencijalima za kognitivno i konativno funkcioniranje u odnosu na vršnjake u domovini i one u zemlji rezidencije.

Međutim, kao što je već rečeno, osim kvantitativnih razlika, u ovakvim istraživanjima treba voditi računa i o strukturi kovariranja pojedinih dimenzija ličnosti, tj. o kvalitativnim razlikama.

Cilj ovog rada bio je utvrditi na istim ispitanicima iz gore navedenog istraživanja slijedeće: kome su sličnija po latentnoj strukturi promatranog skupa varijabli, kojima je operacionalizirano kognitivno i konativno funkcioniranje djece naših radnika na privremenom radu u SRNJ — vršnjacima u domovini ili SRNJ, te nalaze interpretirati u okviru jednog ekološkog modela razvoja ličnosti.

METODA ISTRAŽIVANJA

Ispitanici

Ispitivanjem je bilo obuhvaćeno ukupno 1.311 djece. Uzorak djece naših radnika na privremenom radu u Njemačkoj obuhvaćao je 424 djeteta iz Münchena i Augsburga i 412 njemačkih učenika iz istih razreda. Uzorak djece u Jugoslaviji obuhvaćao je 475 djece iz mjesta u okolici Osijeka i prigradskih osječkih škola¹. Pregled broja ispitanika prema uzrastu i mjestu boravka prikazan je u tablici.

Tablica 1

Broj ispitane djece prema uzrastu i mjestu boravka

Boravak	Razredi			Ukupno
	V.	VII.	IX.	
Jugoslavija (J)	165	147	163	475
Jugoslaveni u SRNJ (JUNJ)	177	147	100	424
Njemačka (NJ)	167	125	120	412
Zajedno	509	419	383	1311

Napomena: IX. razred u Njemačkoj odgovara I. razredu srednjeg obrazovanja u Jugoslaviji.

Postupak

Podaci po svim promatranim varijablama prikupljeni su u toku 1983. Svi instrumenti mjerenja primjenjivani su u grupnoj situaciji, tj. u školi i razredu (umjesto redovite nastave učenici su imali ispitivanje). Djeca naših radnika u Njemačkoj mogla su birati hoće li spomenute testove i uputu o njima imati na njemačkom ili materinjem jeziku. Svega se desetak ispitanika

¹ Uzorak naših učenika u SRNJ je pseudoslučajan, jer je zbog organizacijskih pogodnosti (blizina i međufakultetska suradnja Münchenskog i Zagrebačkog Sveučilišta) odabrana Bavarska. Prema tom uzorku su formirani i referentni uzorci njemačkih i jugoslavenskih učenika u domovini. Uzorak njemačkih učenika čine učenici istih škola u kojima su bila i naša djeca. Za uzorak jugoslavenske djece u domovini su odabrane osječke prigradske škole da se postigne što veća sličnost po socio-ekonomskom statusu s našim učenicima u SRNJ. Naime, ta djeca žive i školuju se u gradovima, ali su u visokom postotku seoskog porijekla.

Iako formiranje uzorka naše djece u SRNJ nije u potpunosti slučajno, smatramo da nema razloga postaviti da prema lokaciji (ili rezidenciji) unutar SRNJ postoje sistematske razlike među djecom naših radnika u SRNJ po registriranim varijablama. Stoga se nalazi ovog istraživanja mogu u visokom stupnju smatrati generalizabilnim za populaciju naše djece u SRNJ.

odlučilo za testove na njemačkom jeziku, a i oni su u toku testiranja tražili verziju na materinjem jeziku.

Varijable

Za ispitivanje kognitivne strukture odabrani su testovi pod vidom zadovoljenja slijedećih uvjeta:

- a) da pobuđuju dosad najbolje utvrđene faktore inteligencije,
- b) da im se distribucije rezultata ne razlikuju statistički značajno od normalne za sva tri uzrasta ispitanika.

Nakon pilotskih istraživanja u bateriju je odabrano ovih 8 tekstova: OKT 1, OKT 2, OKT 3 (Fulgosi, 1958), TKR (Fulgosi, 1978), CF-2 (Gottschaldt i Thurstone, 1963), PP (Reuchlin i Valin, 1953), ALFA-7 (Wallis, 1952), TOI (Zarevski, 1982).

Za mjerenje konativnih karakteristika odabran je HANES upitnik ličnosti (Bugge i Baumgartel, 1972) koji mjeri slijedeće tri dimenzije: neuroticizam (N), društvenost (E1) i aktivnost (E2).

Metode obrade rezultata

Obrada rezultata izvršena u SRCU na računaru UNIVAC 1110 programskim jezikom SS (Zakrajšek, Štalec i Momirović, 1974), programom COMPAT. Podaci su analizirani za svaki uzrast ispitanika posebno. Latentna struktura ličnosti u uzorku naše djece u SRNJ najprije je uspoređena sa strukturom vršnjaka u SRNJ, a zatim s vršnjacima u domovini. Latentna struktura bila je definirana glavnim osovinama Harrisovih matrica kovarijanci, a broj zadržanih dimenzija bio je unaprijed (dakle, nepristrasno) određen tako da se ekstrakcija glavnih osovina zaustavi kad rezidualna matrica korelacija više ne bude pogodna za faktorizaciju. Podudarnost latentnih dimenzija je definirana Tuckerovim koeficijentima kongruencije (Tucker, 1951.)².

Rezultati i diskusija

Rezultati usporedbe latentnih struktura prikazani su u tablicama 2, 3 i 4, tj. za svaki uzrast ispitanika posebno. Važno je napomenuti da se distribucija niti jedne latentne dimenzije nije statistički značajno razlikovala od normalne.

Na osnovi tablice 2 uočavamo za uzorak ispitanika petih razreda slijedeće: u obje komparacije glavne osovine u uzorku naše djece u SRNJ objašnjavaju isti postotak varijance sistema (34%) a vrlo je sličan i postotak objašnjene varijance u uzorku Jugoslavena (35%), dok je u uzorku Nijemaca taj postotak znatno manji — svega 26%. Sadržaj latentne dimenzije u oba uzorka Jugoslavena možemo odrediti prvenstveno kao efikasnost perceptivnog funkcioniranja, shvaćanja specijalnih odnosa, edukaciju relacija i korelata na različitim tipovima materijala (dakle, prvenstveno efikasnost

² Opširnije o problemima komparacije faktorskih struktura se može naći u Fulgosi (1979).

paralelnog procesiranja informacija), uz vrlo malo udjela konativnih varijabli u definiranju položaja te latentne dimenzije.

Tablica 2

Glavne osovine Harrisovih matrica kovarijanci za uzorke petih razreda i pripadni koeficijenti kongruencije (KK)

Testovi	Uzorci isp.	JUNJ	NJ	J	JUNJ
CF-2		1,06	0,26	0,59	1,12
OKT 1		0,84	0,49	0,91	0,82
OKT 2		0,84	0,43	0,66	0,87
OKT 3		0,85	0,62	0,51	0,92
ALFA-7		0,85	0,82	0,99	0,85
TKR		0,06	0,44	0,25	0,05
TOI		0,37	0,90	0,70	0,32
PP		0,87	0,48	1,01	0,93
N		0,10	— 0,41	0,01	0,11
E1		0,14	0,51	0,34	0,14
E2		0,17	0,47	0,16	0,19
% objašnjene varijance		34%	26%	35%	34%

KK = 0,77

KK = 0,93

(Opaska: Budući da program COMPAT polazi od analize podataka »populacije«, tj. skupa podataka obje grupe ispitanika uzetih zajedno, latentne dimenzije na kojoj su opisani uzorci naših učenika u SRNJ nisu iste, jer se komparacije vrše s različitim uzorcima ispitanika.)

U uzorku njemačkih učenika kognitivno je funkcioniranje prvenstveno određeno na dva verbalna testa (TOI i ALFA-7) i jednim numeričkim (OKT 3), što je tipična struktura za klasu faktora u koje spada Vernonov faktor verbalno-edukacijskih sposobnosti, odnosno ukazuje na efikasno serijsko procesiranje informacija. Međutim, za strukturu te latentne dimenzije značajne su i konativne karakteristike: neuroticizam s visokom negativnom projekcijom, dok se aktivitet i socijalnost pozitivno povezuju uz uspješno kognitivno funkcioniranje.

Pokazalo se da je znatno veća podudarnost između latentne strukture ličnosti dvaju uzoraka Jugoslavena (KK = 0,93), nego što je to slučaj između naše djece u SRNJ i njihovih vršnjaka Nijemaca (KK = 0,77). Na osnovi konfiguracija latentnih dimenzija i njihovih koeficijenata kongruencije možemo zaključiti da su naši učenici petih razreda koji žive u SRNJ znatno sličniji po svojoj strukturi ličnosti vršnjacima u domovini nego vršnjacima iz okoline u kojoj žive.

Iz tablice 3, gdje su prikazani rezultati analize za uzorke sedmih razreda, uočavamo ponovno da je postotak objašnjene varijance prvom glavnom osovinom znatno manji za uzorak njemačkih učenika (23%) od

postotaka za uzorke jugoslavenske djece (31% u obje analize za našu djecu u SRNJ, odnosno 29% za našu djecu u domovini).

Tablica 3

Glavne osovine Harrisovih matrica kovarijanci za uzorke sedmih razreda i pripadni koeficijenti kongruencije (KK)

Testovi	Uzorci isp.			
	JUNJ	NJ	J	JUNJ
CF-2	0,69	0,46	0,77	0,57
OKT 1	0,85	0,50	0,44	0,80
OKT 2	0,90	0,47	0,69	0,87
OKT 3	0,60	0,51	0,87	0,59
ALFA-7	0,81	0,52	0,71	0,72
TKR	0,15	0,29	0,39	0,17
TOI	0,58	0,67	0,76	0,56
PP	0,77	0,52	0,71	0,79
N	—0,01	—0,14	0,03	—0,01
E1	0,69	0,45	—0,14	0,64
E2	0,53	0,73	—0,40	0,55
% objašnjene varijance	31%	23%	29%	31%

KK = 0,94

KK = 0,77

Međutim, što se tiče konfiguracije tih latentnih dimenzija, došlo je do obrata u odnosu na uzorak petih razreda. Naime, sad su naša djeca u SRNJ znatno sličnija vršnjacima u SRNJ (KK = 0,94) nego u domovini (KK = 0,77).

U obje analize prva se glavna osovina u uzorku naših učenika u SRNJ strukturirala na vrlo sličan način: predstavlja generalnu sposobnost uspješnoga kognitivnog funkcioniranja uz koje se vezuje visok aktivitet i društvenost. S obzirom na uzrast, tj. doba intenzivnih promjena u pubertetu ovakav nalaz ne čudi: društvena i aktivna djeca u prosjeku su bolje prilagođena i uspijevaju bolje razviti i iskazati svoje kognitivne sposobnosti, s druge strane, kognitivno uspješnija djeca imaju znatno veće izgleda za dobru društvenu prilagodbu. Taj niz povratnih sprega čini bit te latentne dimenzije.

U uzorku Nijemaca latentnu dimenziju možemo interpretirati na isti način, s tim da su nešto niže saturacije kognitivnih testova u usporedbi s onima u uzorku naše djece u SRNJ, dok je još izraženija važnost društvenosti i aktiviteta. Osobito je jaka veza između količine informacija u trajnoj memoriji i aktiviteta (to su dvije najviše projekcije na prvu glavnu osovinu), što se može objasniti time da aktivnije dijete »ide ususret« informacijama i zato ima veću bazu potencijalnih podataka u trajnoj memoriji (Zarevski, 1986).

U uzorku naših učenika u domovini konfiguracija je latentne dimenzije bitno drugačija: predstavlja vrlo jak generalni faktor kognitivnog funk-

Prva sličnost ogleda se u broju latentnih dimenzija ekstrahiranih iz Harrisovih matrica kovarijanci za oba uzorka naših učenika: to su po dvije dimenzije. I varijance tih dimenzija vrlo su slične (30% objašnjava prva, a 17% druga glavna osovina u uzorku naših učenika u SRNJ, kad su analizirani zajedno s njemačkim poduzorkom, odnosno 26% i 16% u analizi s uzorkom vršnjaka u domovini, kod kojih prva glavna osovina objašnjava 31% a druga 15% varijance sistema.

U uzorku njemačkih učenika zadržana je svega jedna latentna dimenzija, koja objašnjava 29% varijance sistema.

Na osnovi koeficijenata kongruencije za uzorke jugoslovenske djece uočavamo da se radi o gotovo identičnim dimenzijama: prva glavna osovina u oba uzorka predstavlja generalni faktor kognitivnog funkcioniranja, a koeficijent kongruencije iznosi 0,96, dok je druga glavna osovina bipolarni faktor s mjerama ekstraverzije, osobito društvenosti na pozitivnom polu, a neuroticizam se nalazi na negativnom polu.

(Opaska: Nakon svega tri iteracije, glavne su osovine rotirane u *orthoblique* poziciju, koja je ostala gotovo ortogonalna, pa je i struktura latentnih dimenzija gotovo identična strukturi glavnih osovina, te zato neće biti ponovno interpretirana. Koeficijenti kongruencije »narasli« su na 0,97 i 0,91 u *orthoblique* poziciji.)

U uzorku njemačkih učenika devetih razreda jedina je latentna dimenzija mjera uspješnosti ukupnog kognitivnog funkcioniranja, uz koju se vežu mjere aktiviteta i u nešto manjem opsegu mjere društvenosti.

Koeficijent kongruencije prve glavne osovine u uzorku naše djece u SRNJ i jedine latentne dimenzije ekstrahirane u uzorku njemačke djece relativno je visok (0,92) zbog visokih saturacija kognitivnih varijabli s obje latentne dimenzije.

Prije rezimiranja analize podudarnosti latentne strukture ličnosti naših uzoraka ispitanika na sve tri razine uzrasta, treba iznijeti neke primjedbe na generalnost zaključaka ovog istraživanja.

Prije svega, broj varijabli za procjenu bazičnih dimenzija ličnosti vrlo je mali, dok je kognitivno funkcioniranje znatno bolje zahvaćeno. Međutim, izbor upitnika ličnosti sa zadovoljavajućim metrijskim karakteristikama za naša tri uzrasta praktično je ograničen na HANES, upitnik ličnosti. Zatim, ispitana su samo tri nivoa uzrasta, što ne pokriva cijeli raspon djetinjstva i adolescencije. Međutim, mlađu djecu od nivoa petog razreda, organizacijski gledano, znatno je teže ispitati baterijom instrumenata (tj. vrlo ih je teško grupno testirati) a u njihovoj 15. i 16. godini veći je dio kognitivnog i konativnog razvoja već završen, pa zato smatramo da smo ipak zahvatili tri najvažnija nivoa uzrasta za probleme ovog istraživanja.

Sumirajući rezultate našeg istraživanja sukladno ekološkom modelu razvoja ukupne ličnosti pojedinca, možemo reći slijedeće: na razini uzrasta petoga i devetog razreda nalazimo veću sličnost između uzoraka jugoslavenske djece, dok na razini uzrasta sedmih razreda postoji veća sličnost djece naših radnika u SRNJ s vršnjacima u SRNJ.

O uzrocima ovih pojava nesigurno je diskutirati, ali ono što je empirijski utvrđeno ukazuje da razvitak strukture ukupne ličnosti naše djece u SRNJ ne teče kontinuirano od 10. i 11. do 15. i 16. godine, kad su široki okolinski utjecaji vrlo jaki na formiranje ukupne ličnosti pojedinca. Vođeći računa i o nalazima prethodnih analiza (Fulgosi i dr., 1984, 85) da s uzrastom i dužinom boravka naše djece u SRNJ dolazi do pada kognitivne efikasnosti i porasta emocionalne nestabilnosti, možemo zaključiti da ta djeca ne rastu u okolini koja optimizira ravnomjeran i potpun razvoj ukupne ličnosti.

LITERATURA

- Buggle, F. & Baumgartel, F.: HANES, C. J. Hoegrefe, Göttingen, 1972.
- French, J. W., Extröm, B. & Price, L. A.: Manual kit of reference tests for cognitive factors, Educational Testing Service, Princeton, New Jersey, 1963.
- Fulgosi, A.: Baterija klasifikacijskih testova, Vojno-medicinska Akademija, Beograd, 1959.
- Fulgosi, A.: Test kondicionalnih silogizama, Zagreb, 1978.
- Fulgosi, A.: Faktorska analiza, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- Fulgosi, A., Fulgosi, Lj., Knezović, Z., Masnjak, R., Metzinger, A. i Zarevski, P.: Istraživanje razvoja nekih kognitivnih funkcija i nekih karakteristika ličnosti djece naših radnika na privremenom radu u inozemstvu, Izvještaj SIZ-u VII, Zagreb, 1984. (Rad pod istim nazivom referiran je na VIII. Kongresu psihologa SFRJ, Herceg-Novi, 10—12. 5. 1984.) Neki od osnovnih nalaza tog istraživanja nalaze se pod istim nazivom u časopisu *Migracijske teme*, 1985, 2, 5—13.
- Rauchlin, M. & Valin, E.: Test collectifs, Centre de recherches BCR, BINOP, Paris, 1953.
- Tucker, L. R.: A method for synthesis of factor analysis studies, Personnel Research Section Report, No 984, Dept. of Army, Washington.
- Zakrajšek, E., Štalec, J. i Momirović, K.: SS-programski sistem za multivarijantnu analizu podataka, Zbornik simpozija »Kompjuter na Sveučilištu«, SRCE, Zagreb, 1974.
- Zarevski, P.: Test općih informacija, Zagreb, 1982.
- Zarevski, P.: Uloga količine općih informacija u trajnoj memoriji u okviru ukupnog modela kognitivnog funkcioniranja, Materijal za USIZ za zapošljavanje, Zagreb, 1986.

TO WHOM CAN THE CHILDREN OF YUGOSLAV WORKERS TEMPORARILY EMPLOYED IN F. R. GERMANY BE MORE EASILY COMPARED BY THEIR LATENT PERSONALITY STRUCTURE: PEERS IN YUGOSLAVIA OR THOSE IN GERMANY

SUMMARY

In earlier studies on the psychosocial aspects of maturation among children of Yugoslav migrant workers temporarily employed abroad, Fulgosi et al. claimed (1984, 1985) that in terms of their cognitive and conative development the children concerned lagged behind their peers in the home country as well as behind those at the place of schooling (F. R. Germany).

Included in the sample were 1,311 children divided into three groups by place of residence: Yugoslav children in F. R. Germany and comparable peer groups in the home country and in Germany, classified by three age levels: as 5th, 7th and 9th—form pupils. The same sample of respondents were analysed to find out who the children of our workers in Germany could be more easily compared to by their latent personality structure: their peers in the home country or German children. Latent structure was determined for each group by factor analyses of latent variables (intelligence tests and personality questionnaires). Latent structures were then compared at each age level.

In the 5th and 9th—form pupils (that is, the 1st form of secondary school in Yugoslavia) a greater deal of similarity is found between the Yugoslav samples, whereas Yugoslav 7th—form children in F. R. Germany are more similar to German children. Such empirical findings indicate that the development of the whole personality of Yugoslav children in Germany is discontinued at the ages from 10—11 to 15—16 years, when environmental influences at large have a strong impact on the formation of the individual's whole personality.

In view of the earlier findings (Fulgosi *et al.*, 1984, 1985), namely that cognitive efficiency is decreased and emotional instability is increased concurrently with Yugoslav children's age and length of residence outside the homeland, it may be concluded that the children concerned do not mature in an environment that will optimize a balanced and full development of a whole personality.